

ÖSLÉNYTAN. PALAEONTOLOGIA.

EGY ÚJ CARDIUM-FAJ

AZ ÚGYNEVEZETT «CONGERIA-RÉTEGEKBŐL.»

Telegdi RóTH LAJOS-tól.

A pécsi sziget hegység szélein tudvalevőleg a neogenképlet változatos és érdekes lerakódásai jutnak a felszínre, nagyjában a hegység palaeozoi és régibb mesozoi képleteit szegélyezvén. Míg a régibb neogenképződések csak a szigetnek partszéleként lépnek fel, a hegység zömötől pedig nagyobb távolságra csakhamar fiatalabb sedimentek alatt tűnnek el, addig az úgynevezett Congeria-emelet lerakodmányait a Meesek-hegységtől éjszak- és éjszaknyugatra, az egész területen, mely a Balaton és Duna között mint meglehetősen lapos dombvidék elterül, szakadatlanul nyomozhatjuk vízmosásokban, úrkokban és főkép a dombok éjszaki és nyugoti lejtőin, hol azok az általános diluviális lepel alól mint e vidék legmélyebb képződményei bukkanak ki.

Pécestől mintegy éjszakra, Ó-Kurdnál, az említett dombos vidéken, közel Baranya megyének határához, a FUCHS TIVADAR custos úr¹ által gondos összehasonlító tanulmányok alapján pliocennek bebizonyított «Congeria-rétegekben» érdekes fauna mutatkozik, melyhez az itt leírandó új faj is tartozik. A szóban forgó lelhely, melyet, e vidék földtani felvételét eszközölve fedezém fel, az Ó-Kurddal délkeletnek szemben fekvő dombsor nyugati lejtőjén van, és a falutól csak a Kapos-folyó alluvial képződései által van elválasztva. A rétegekben, melyek az út hosszában és főkép az Új-Kurd nevű telepítvény alapításakor eszközölt leásások által igen szépen feltárvák, kékesszürke meszes agyag (tályag) csillámos quarzhomokkal és e két anyagnak keverékével váltakozik, mihez a fekvő-részekben, a Bueskő-hegy éjszaki lejtőjén levő árokban szilárdabb réteges márga és homokkő járul. Megjegyzendő, hogy a kővületeket tartalmazó, pliocen «Congeria»-rétegek összletén e helyt *közvetlenül* a diluvium települ.

Az itt eltemetett fauna jellegét és elosztását illetőleg, ez alkalommal röviden csak felhozom, hogy a csillámos homokban, a leírandó új Cardium-fajjal *együtt* még *Cardium Schmidtii*, *Congeria triangularis*² és *Cong. rhom-*

¹ Studien über das Alter der jüngerer Tertiärbildungen Griechenlands. Sitzungsbr. d. math. naturw. Classe der kais. Akad. der Wissensch. LXXIII, Abth. Wien 1876.

² Böckh J. tisztelt barátom «Pécs városa környékének földtani és vízi viszonyai» czűű, alapos munkájának 225. lapján (a m. kir. földtani intézet évkönyve IV. kötet 4. füz.) csak a Cong. rhomboideát idézi Kurdról, mely adatot ezennel kiegészítem. Ebben egyszersmind új támaszt nyer az ott kapcsolatosan kimondott nézet, hogy a Cong. triangularis és a Cong. rhomboideának külön-külön szintájukba való állítása, legalább a mi magyarországi nagy neogen-medenczénket illeti, kellő alap nélkül szükkölködik.

boidea fordulnak elő; továbbá hogy az agyagot főképp *Anodonta* és az *Unio atavus* jellegeivel bíró *Uniók*, mellékesen *Cardium apertum* is jellemezzik, míg a *Card. semisulcatum*, valamint *Vivipara*, a V. Sadleri jellegével, mindkétféle anyagban honosak.

Ezek után az új alak leírásához terhetek át, habár némileg talán különösnek látszik is egy egyes alaknak, mely elvégre lényegileg csak morphologiai érdekekkel bír, az összefüggésből mintegy kiszakított leírása. Azonban egyrészt azért, mivel Böckh főgeológus úr, ez alakot idézett munkájában már mint «*Cardium sp. nov.*» vagy mint «kurdi faj» idézi, leírását nekem engedvén át, mint a ki azt legelőször, még pedig szép és jó megtartású példányokban gyűjtöttem; másrészt azért, mert az előttünk levő negyedévi folyóiratot az efféle rövidebb közleményekre kiválóan alkalmasnak tekintem, nem akarok ennek az eredeti alaknak megismertetésével tovább késni.

CARDIUM CRISTAGALLI ROTH NOV. SP.

IV. tábla, 1 a—c, 2. ábra.)

Vékony, igen törekeny háza egyenlő héjú, a héjak kerekded- vagy egészen haránt-tojásdad körvonallal bírnak, erősen domborodottak, egyenlőtlen oldalúak, a mellső párkányon gyengén szárnyszerűen előhúzzák, kerekítettek és kissé keskenyebbítettek, a hátsó párkányon nagy mérvben tátognak. A púpok előre irányulnak s erősen begöngyölődnek. A héj felületét 6—8, — többnyire *hét* — meredeken tetőalakú, sugaras borda fedi, melyek felfelé csaknem papírvékonyná váló, kakastarajhoz hasonlító lemezekbe mennek át olyformán, hogy azok, a héj mellső részétől annak hátsó része felé mindinkább növekedvén, a leghátsó lemezt mint legmagasabbikat tüntetik elő.

Kurdról bírok egy példányt, a melyen ezen leghátsó tarajlemez a 20 $\frac{m}{m}$ -nyi magasságot éri el. Még egészen fiatal egyéneknél is e tarajok már élesen kivehetők. A tarajok, melyek gyöngéd minőségüknél fogva gyakran kissé, néha egészen lefelé hajlottak, harántmetszetben igen világosan csöves szerkezetet mutatnak.

A hátmezőn (arēa) rendszeren gyenge, sugaras redők láthatók, melyeknek elseje, t. i. az, a mely a leghátsó lemezhez áll legközelebb, néha gyengébb bordává válik. A bordák közt levő terek, melyek, a központos növekedési sávoktól eltekintve, simák és laposak, a bordáktól világosan kivehető barázdák által vannak elválasztva.

A bordák alapjukon a tereknek szélességét a kettőnél többel is felülműlják.

A kagyló sarka (cardo) mindegyik héjban két oldalfogból áll, melyek közül a mellső tökéletesebben van kifejlődve, mint a hátulsó; a cardinal-

fogak törpék, a jobb héjban jobban tűnnek ki. A két izombenyomat szintén, de különösen a mellső, igen világosan látható; a köpeny épszelű.

A héj belseje a külső rész bordáinak megfelelő sugaras mélyedéseket mutat, melyek egészen a púp belsejébe hatolnak. Az ezen mélyedések által képezett bordák a középén csekély kivájtást mutatnak, az alsó szélen gyakran fogasak.

Méretek:

Hosszúsága a IV-ik táblán 1 *a—b* ábrában rajzolt héjnak 58.5 $\frac{m}{m}$

Magassága a " " " " " " " 52.5 "

A jobb héj méretei (1 *c* ábra) valamivel csekélyebbek, (a héjak külön egyénektől származnak).

Hosszúsága a IV-ik táblán 2. ábrában rajzolt héjnak 74 $\frac{m}{m}$

Magassága a " " " " " " " 68 "

Hasonlatosságok és különbségek.

Az előttünk fekvő alak kétség kívül legközelebb áll a *Card. Hungaricum Hörn.*-hez, még pedig ennek 28. táb. 2. ábrában rajzolt példányaihoz,³ de attól a bordák száma s azoknak feltűnő ékesítménye által, továbbá az által is tér el, hogy a mi fajunknál a sarkfogak is láthatók.

Card. Fuchsi Neum.-tól,⁴ mely faj szintén a *C. Hungaricum* alakosorába tartozik, *C. cristagalli* már általános alakzata, továbbá a bordák száma és részint azoknak külseje által is, a bordák és terek közti viszony, valamint végre még a sarkvonal menete által különbözik, mely utóbbi a *C. cristagalli*-nál tompa szögöt képez. A *C. Fuchsi*-hoz ellenben a bordák magas tarajaiban hasonlít.

A BRUSINA S.⁵ úr által *Card. ferrugineum Brus.*-név alatt felhozott *Cardium*, amennyire az *i. h.* közölt szűk leírásból kivehetem, úgy látszik közeli rokona a *C. cristagalli*-nak, de minthogy BRUSINA úr azt mondja, hogy az «a *C. Penslii* Fuchs-nál kisebb», tehát a *C. cristagalli*-nál lényegesen kisebbnek kell lenni; továbbá *C. ferrugineum* csak «5, ritkán 6—7 bordával» bír. Azonkívül a bordák, melyek BRUS. szerint a recens *C. (Tropidocardium) costatum* L. bordáihoz nagyon hasonlítanak, e szerint úgy látszik kissé más alakúak, mint az az általam felállított fajnál az eset.

A magy. nemzeti muzeum őrének, FRIVALDSZKY JÁNOS, kir. tanácsos úrnak szíves készsége által azon kellemes helyzetbe jutottam, hogy ama,

³ *Dr. M. Hörnes*. Die fossilen Mollusken des Tertiär-Beckens v. Wien. II. köt. (Abh. d. k. k. geol. R. Anst. 1855.)

⁴ *Jahrb. d. k. k. geol. R. Anst.* 25. köt. 1875. 412. l.

⁵ Fossile Binnen-Mollusken aus Dalmatien, Croatien u. Slavonien. Zágráb 1874. 138. l.

Afrika nyugoti partjai mellett élő *Cardium*-fajnak eredeti példányait az én ásatag alakommal összehasonlíthatám.

Úgy találtam, hogy e két alak bordaképződése általánosságban ugyan hasonló, de a részletekben meglehetősen eltér egymástól. Mennyiben áll ez a *C. ferrugineum* és a *C. cristagalli*-ra nézve, azt meghatározni, nem bírván az előbbinek rajzával, természetesen képtelen vagyok.

A *C. cristagalli* kőmagvai némileg emlékeztetnek a *Card. Neumagri Fuchs*-ra is, de még inkább a Barbot-féle «pontusi mészkő»-ben előforduló kis *Card. Odessae Barb.*⁶-alakra.

Lelhelyek. Az ó-kurdi homokon kívül, melyben, mint említém, a *C. cristagalli* nem ritka, ezen fajt meg *Bakóczán* is, kékesszürke agyagban találtam, Valenciennesia annulata, *Card. apertum* és *Cong. rhomboideával* együtt, Böckh úr pedig annak rozsdaszínű kőmagvait homokkő-gumókból gyűjtötte *Hidas*-nál homokban, (többek között egy *Vivipara* sp. kőmagvával), *Német-Ürüggh*-nél (*Cong. rhomboideával* és *Card. Schmid*tivel együtt), *Bükkösd*-nél (itt az imént említettekén kívül még *Cong. triangularissal* és *Dreissenomyával*), továbbá *Sormás*-nál, a keresztesi erdőben *Cserdi*-nél, *Zsibrik*-nél, *Pusztafalu*-n sárgás, homokos márgában a homok közt; jól megtartott mészhéjait a *sormás-gyűrűfü*-i völgy porhanyó csillámos homokkövéből, és végre a *bükkösd*-i kékesszürke agyag-ból gyűjtötte.

Ó-Kurd kivételével az itt felsorolt lelhelyek valamennyien Baranya-megyében vannak, még pedig a pécsi hegység szélei körül.

A *Cardium cristagalli*, melynek az agyagban talált példányai nagyobbak, mint a homokból valók, mindedig a pontusi emelet ama két osztályának, melyeket Böckh ur (l. id. munkáját) az ott leirt területen megkülönböztetett, csak felsejében találtatott.

Megjegyzés a IV-ik táblához.

A IV-ik táblán 1 a—c ábrában rajzolt héjak Ó-Kurdról valók; a 2. ábr. rajz. héj Bükkösdről, az agyagból származik. Valamennyi természetes nagyságban van rajzolva. Az eredeti példányok a m. kir. földtani intézet gyűjteményében vannak letéve.

⁶ *Barbot de Marny* «Geologicseskij ocserk Chersonskoj Guberniji» St. Petersburg 1869. t. 8. ábra.